

ԿԵՆԴՐԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Գ. Գ. Ավագյան

ԱՐԱԳԱԾԻ ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԳԱԳԱԹԻ ԵՎ ԼԱՆՋԵՐԻ ՈՒՂՂԱԹԵՎ
ՄԻՋԱՏՆԵՐԻ ՖԱՈՒՆԱՆ

Այս հոդվածն արդյունք է 1946 թվի օգոստոս ամսվա ընթացքում Արագածի վրա իմ կատարած արշավանքի:

Իմ ուսումնասիրության օբեկտն է եղել Արագածի հարավային դադաթն իր շրջակայքով (3995 մ ձ. մ. բարձր):

Այստեղ հողի հիմնական տեսակները լեռնա-մարդագետնային են՝ հատուկ ալպյան զորգերին և դադաթն մոտիկ վայրերում՝ ապառների հողմահաբուխյունից առաջացած նախնական հողեր: Արագածի վրա տեղումներն ամսովա ընթացքում հաճախակի են լինում: անձրև, կարկուտ, երբեմն էլ ձյուն (1946 թ. օգոստոսին), որ այդ ժամանակի համար Արագածի վրա հազվադուր է ըստ Արագածի Հիդրոմետ կայանի բանալիոր տվյալների: Սովորաբար ձյուն գալիս է սեպտեմբերի ընթացքում կամ հոկտեմբերի սկզբներին (ըստ Արագածի բարձր լեռնային Հիդրոմետ կայանի տվյալների):

Միջին ջերմաստիճանն օգոստոս ամսում Արագածի Հիդրոմետ կայանի շրջակայքում հասնում է 12.3° , 10 մ խորության վրա մաքսիմում 19.5° և հողի 20 մ խորության վրա՝ 9.7° :

Արագածի ամբողջ մասսիվի բուսականությունը հետապնդում է բազմաթիվ բուսաբաններ (Ա. Ա. Գրոսսեյմ, Հ. Կ. Մադաթյան, Ա. Լ. Թախտալյան, Ա. Ա. Ֆեոդորով և ուրիշներ): Ըստ Ա. Ա. Ֆեոդորովի (4) Արագածի վրա բարձր լեռնային սուբնիվալ բուսականությունն սկսվում է մոտավորապես 3200—3300 մետր բարձրությունից, հասնելով մինչև դադաթները՝ 4095 մ ձ. մ.:

Ըստ Ա. Կ. Մադաթյանի [3] ալպյան գոտում տարածված են գլխավորապես հետևյալ բույսերը՝ *Bromus variegatus* M. B., *B. adjaricus* S. et L., *Festuca ovina* L. s. J., *Poa alpina* L., *Carex tristis* M., *B. Doronicum oblongifolium* D. C., *Hedysarum armenum* Boiss., *Campanula* Auderi D. C., *Veronica gentianoides* Vahl., *Gentiana pontica* Soli., *Myosotis alpestris* Schim և շատ ուրիշները: Այս բոլորի մեջ գերակշռողը *Festuca varia* Haenke-ն է:

Արագածի տարբեր լանջերը մի քանի անգամ այցելել են զանազան միջատաբաններ, և համապատասխան աշխատություններում տվել իրենց ուսումնասիրությունների արդյունքները: Հատկապես ուղղաթև միջատներին են նվիրված հետևյալ աշխատանքները՝ Վ. Ռամմե (5) 1930 թ. Արագածի լանջերից նկարագրել է մեկ մորեխ և մեկ ձրիդ: Մ. Մակուրյանը (2)

1930 թ. հուլիս-օգոստոս ամիսներին հետազոտել է Քուչակի ուղղաթիւ միջատների ֆաունան և նյութեր բերել 14 տեսակի մասին: 1946 թվի օգոստոս ամսին ես եղել եմ Արագածի վրա և հավաքել Արագածի հարավային գագաթի (3995 մ ձ. մ.) ուղղաթիւ միջատների ֆաունան, որը նյութ է դարձել ներկա աշխատանքի համար:

Էքսկուրսիաները կատարվել են Սև-լճի շրջակայքում և լճից սկսած չորս ուղղությամբ 8 կմ շառավիղով:

Իմ հավաքած նյութերի մշակումից պարզվեց, որ Արագածի բարձր լեռնային ալպյան զոնայի և շրջակայքի ուղղաթիւ միջատների խումբն իր մեջ պարունակում է հետևյալ տեսակները:

Ysophya caucasica Uv. Արագած, 28.VIII 1946 թ. 15: Կարելի է հանդիպել Արագածի լանջերին մինչև 3000 մ բարձրություն վրա, հասնելով բարձր լեռնային ալպյան զոնային, Արխաշան ձորի լանջերի վրա, Քարկապ կոչվող վայրի քարքարոտ մասերում:

Metriopectera armeniaca Ramme Արագած-Քարկապ, 2800—3000 մ ձ. մ. 28.VIII. 1946 թ. 3♀ թրթուր: Այս տեսակն առաջին անգամ Արագածից և Սևանի շրջանից որպես նոր տեսակ նկարագրել է Վ. Ռամմեն (5) 1930 թ.: Հանդիպել ենք Արխաշան ձորում սուրբալպյան և ալպյան բուսականության և հացազգիների ստացիաներում:

Omocestus haemorrhoidalis Charp. Արագած Արխաշան ձոր, 28.VIII. 1946 թ. 2♂, 3♀, Արագածում տարածված է լեռան հարավային մասերում Քարկապի սահմաններում, Արխաշան ձորում մինչև 2800 մ և ավելի բարձրության վրա: Լայն տարածված և տափաստանային տեսակ է. գտնվում է նաև անտառային զոնայում, հայտնի է նաև Լենինականի բարձրավանդակից, Ջաջուռից:

Ըստ Բեյ-Բեկենկոյի (1) Միջին Ասիայում տարածված է միայն լեռներում, սովորաբար շատ է լինում չոր մարգագետիններում, անտառահատված վայրերում, համեմատաբար խոտառատ ծածկոց ունեցող տափաստաններում:

Omocestus demokidovi Ramme Արագած-Արխաշան ձորի աջակողմյան լեռնաշղթան 3500 մ ձ. մ. 28. VIII. 1946 թ. 3. IX. 1946 թ. 3. 12♀: Առաջին անգամ Վ. Ռամմեն ցույց է տվել Արագածի հարավային լանջերից (2800 մ ձ. մ.): Մեզ հաջողվել է գտնել մինչև 3500 մետր բարձրություններից: Ալպիական էնդեմիկ է: Տարածված է Հայաստանի բարձր լեռնային ալպյան զոնաներում: Մեզ մոտ եղած տեսակների մեջ ամենափոքր մորեխն է: Կարելի է հանդիպել սովորաբար ալպյան գորգերի վրա: Հայտնի է Արագածի հյուսիս-արևմտյան փեղերից հուլյանի:

Chorthippus dorsatus Zell. Արագած-Արխաշան ձոր, 28.VIII. 1946 թ. 2 թրթուրներ: Հայտնի է Արագածի հյուսիս-արևմտյան լանջերից: Լայն տարածված տեսակ է: Հայտնի է նախալեռնային և լեռնային շրջաններից: Լենինականի բարձրավանդակի վրա մասսայական չափերով տարածված է արևմտյան Արփաշայի հովտում: Եղված վայրերում հասնում է մինչև ալպյան զոնային (2500 մետր և ավելի բարձրություն): Արագածի վրա մերձգագաթային տարածություններում չկա: Կարելի է հանդիպել Արխաշան ձորի և Քարկապի սահմաններում:

Aeropus armeniacus Uv. Արագած-Արխաշան, Քարկապ 20—28. VIII. 1946 թ. 24♂, 27♀:

Մեծ քանակությամբ պատահում է Արխաշանի և Քարկապի սահմաններում մինչև 3000 մետր բարձրություններին. երբեմն էլ ավելի. Հոդալին ծածկվելը մարգաղիտային է. Այդ վայրերը ծածկված են սուրճալայան և ալպյան բուսականությամբ. Դոլուքյուն ունեն հացադդի ու խոտաբույսեր. Տարածված է Հայաստանի լեռնային շրջաններում (Արթիկի, Ամասիայի, Ղուկասյանի, Սևանի, Ագիգբեկովի և այլն):

Nocaracris rubripes F. W. Արագած — Հիդրոմետ կայան, 3228 մ ծ. մ.: 1. VIII. 1946 թ. 1 թրթուր, 29, 14.VIII. 1946 թ. 29, 15. VIII. 1946 թ. 2 թրթուր, 8.VIII. 1946 թ. 27, 7 թրթուր:

Այս տեսակին հանդիպել ենք զլխավորապես Հիդրոմետ կայանի և Ուլճի չրջակայքում, տարածված է նաև գեպի հարավային զազաթ ձգվող վայրերում: Այս տեսակի մորեխները բարձրանում են զեպի վեր հասնելով մինչև 3700 մ ծ. մ.: Հակառակ Արագածի ցուրտ կլիմայի, այնուամենայնիվ նա ապրում ու բազմանում է այդ բարձրություններում: Թրթուրներն ընդհանրապես ձվից դուրս են գալիս հուլիս-օգոստոս ամիսներին, իսկ բարենպաստ եղանակների դեպքում, երբեմն հուլիսի սկզբներում և նպաստավոր եղանակների կարճատևության հետևանքով ձմեռում են սեռապես տղա փնակում:

Տարածված է նաև այլ շրջանների (Արթիկ, Սևան, Ամասիա) ալպյան զոնայում: Արոտավայրերին, մարգագետիններին ֆեասում է աննշան չափով:

Nocaracris cyanipes F. W. Արագած, 27. VIII. 1946 թ. 1 ♂, 1. IX: 1946 թ. 1 ♂, 3. IX. 1946 թ. 1 ♂, 6 ♀, 1 թրթուր:

Արագածի արևելյան և հյուսիս-արևելյան թեքություններում, Ղարապող կաշվող բարձունքներում, հարավային զազաթի շրջակայքի քարքարոտ վայրերում, ալպյան դորպերում. 3000—3500 մ բարձրության վրա:

Շատ նման է նախորդ տեսակին և միշտ կարելի է հանդիպել նրանց միասին: Արագածի վրա տարածված է բարձր լեռնային ալպյան բուսական ստացիաներում: Բարձրանում է մինչև 3700 մետր բարձրության: Անցյալներում մեր միջոցով լեռնային շրջաններից երևան տեղափոխած անհատներն ապրել են մեկ տարբի: Արագածի վրա տարածված է ոչ մեծ քանակությամբ: Մասնաշաղկան չափերով կա Սևանի ավազանում և Լենինականի բարձրավանդակում:

Արագածի վրա ձմեռող անհատները երևում են հուլիսի սկզբներից: 24.7 դուրս են գալիս հուլիս և օգոստոս ամիսներին:

Տաք եղանակների կարճատևության պատճառով, մեծ մասամբ, սեռապես ձմեռում են տղա և ձմեռում են: Հաջորդ տարում հուլիսի սկզբից պատահում են արդեն հասուն անհատներ:

Տարածված է Հայաստանի լեռնային շրջաններում: Աննշան չափով ֆեասում է արոտավայրերին ու մարգագետիններին:

Ա Մ Փ Ո Վ Ո Ւ Մ

Հավաքված նյութերի մշակումից պարզվեց, որ Արագածի ուղղաթև միջատների ֆաունան աղքատ է: Արագածի վրա (Հիդրոմետ կայանից հարավ 8 կիլոմետր շառավիղով և մինչև հարավային զազաթը) տարածված են ուղղաթև միջատների 8 տեսակ:

լայն տարածված տեսակների խմբերին են պատկանում՝ *Omocestus haemorrhoidalis*, *Chorthippus dorsatus*.

Կողմասում և հարևան երկրներում տարածված տեսակներից՝ *Nocaracris rubripes*, *Nocaracris cyanipes*.

Լճկամիջերի խմբից՝ *Metrioptera armeniaca*, *Omocestus demokidovi*, *Aeropus armeniacus*.

Բնորոշական գոնաների տարածված են՝

Ալպյան զանյում՝ *Omocestus demokidovi*, *Aeropus armeniacus*, *Nocaracris rubripes*, *Nocaracris cyanipes*, *Omocestus haemorrhoidalis*, *Chorthippus dorsatus*, *Isophya caucasica*, *Metrioptera armeniaca*.

Լեռնատափաստանային զանյում՝ *Omocestus demokidovi*, *Omocestus haemorrhoidalis*, *Nocaracris cyanipes*, *Nocaracris rubripes*.

Հայկական ՍՍԻ Գիտությունների Ակադեմիայի Կենդանաբանական Ինստիտուտ

Ն Ե Ր Ի Կ Ե Լ Ե Ն Ո Ւ Ր Ե Ր Ե Ն

1. Бей-Биенко Г. Я.—Руководство по учету саранчевых, Ленинград. 1932.
2. Макарян М. К.—характеристике фауны Orthoptera Апарана (Армения), Изд. Ин-та Наук ССР Армении. Ереван, 1931.
3. Магакян А. К.—Растительность Армянской ССР. Изд. АН СССР. Москва, 1941.
4. Феодоров А. А.—Экологическая растительность горы Арагац (Алагез) в Армении. Советская ботаника т. XIII, № 4, 1945.
5. Ramme W.—Mitteilungen aus dem Zool. Museum in Berlin. 16 Band, 2 Heft. 1930.

Գ. Դ. Առաքյան

Фауна прямокрылых южной вершины и склонов Арагаца

Исследования показали, что фауна прямокрылых на Арагаце бедна. Здесь (считая 8 км. по радиусу от Гидрометстанции до южной вершины) обнаружены следующие восемь видов: *Isophya caucasica* Uv., *Metrioptera armeniaca* Ramme, *Omocestus haemorrhoidalis* charp., *Omocestus demokidovi* Ramme, *Chorthippus dorsatus* Zett., *Aeropus armeniacus* Uv., *Nocaracris rubripes* F. W., *Nocaracris cyanipes* F. W.